

Statsvetenskapliga institutionen
Göteborgs Universitet
VB-projektet
PM 1973-10-09

VÄRLDSBILDEN I SVENSK PRESS

En presentation av världsbildsundersökningen för allmänna seminariet i statskunskap den 22 oktober 1973.

Claes-Olof Olsson

Det findes en Slags Optimister,
som burde slaas langsomt ihjel -:
dem der sætter sig ned og tror,
det altsammen gaar af sig selv.

Der findes en Slags Pessimister,
som bør utryddes Tand for Tand -:
dem der tror, at det dog ikke gaar,
selv om man gør hvad man kan.

- Piet Hein -

INLEDNING

Vid Statsvetenskapliga institutionen vid Göteborgs Universitet pågår sedan en tid tillbaka ett forskningsprojekt med titeln "Världsbildsundersökningen". Projektet är finansierat med hjälp av medel från Riksbankens Jubileumsfond.

Tanken på en världsbildsundersökning har sedan åtskillig tid dryftats vid institutionen. I Jörgen Westerståhls festskrift till Georg Andréén 1960¹⁾ diskuteras olika skäl för att genomföra mätningar av det totala textinnehållet i dagstidningar. Ett skäl härtill ansågs vara att man genom dylika undersökningar skulle kunna erhålla ett fastare underlag för den allmänna debatten om pressen. Diskussionen skulle kunna föras på ett mer sakligt plan, objektiva jämförelser mellan olika slag av tidningar skulle möjliggöras och utvecklingstendenser skulle kunna fastställas. Härigenom skulle exempelvis skillnaderna mellan storstadspress, regiontidningar och lokaltidningarna kunna analyseras.²⁾

Ett annat syfte med undersökningar av tidningarnas totala innehåll ansågs vara det faktum att tidningarna kan användas "för att ge en tidsbild, en bild av hur människorna betraktar sin omvärld".³⁾ Orsaken härtill är tvåfaldig. För det första strävar tidningarna medvetet efter att tillfredställa sina läsares intressen. För det andra har pressen en stor förmåga att påverka människornas "världsbild". Den intar en särställning bland medierna genom sitt sätt att förmedla kontakt med omvärlden. Genom att på olika sätt dimensionera och rubricera materialet ger tidningarna oss en direkt anvisning om hur vi

1) Westerståhl, Jörgen, Att mäta dagspressens totala innehåll. Festskrift till Georg Andréén. Kungl Vetenskapssamhällets i Uppsala Handlingar 8, 1960. s. 495 ff

2) ibid. s. 495

3) ibid. s. 498

skall placera in det nya i vår redan existerande bild av omvärlden, vår världsbild. Tidningarna är överlägsna exempelvis radio/tv bl.a. därför att de ger oss allt materialet på en gång och lär oss att komponera in ny information i ett större mönster.¹⁾

Pressens ambition att försöka tillgodose sina läsares önskemål och pressens förmåga att påverka läsarna är säkerligen inte specifikt för vår tid. Westerståhl anser det också vara "en lockande uppgift om man vill karakterisera ett tidsskede, t. ex. perioden före första världskriget, att systematiskt bearbeta innehållet i pressen för detta ändamål. Man skulle då kunna ersätta de vanliga svepande karakteristikerna med nyanserade omdömen grundade på objektiva undersökningar. Det betyder givetvis ej att man anser tidningarna vara en ofelbar källa för dylika studier. Vad som förutsättes är endast att tidningarna för de historiska epoker, då en allmänt spridd press förekommer, bättre än några andra kvarlämnade dokument är ägande att ge oss en föreställning om vad som rörde sig i gångna släktleds sinnen."²⁾

Det är bl.a. mot denna bakgrund som tanken uppstod att söka genomföra vad som lite anspråksfullt kan kallas en världsbildsundersökning - en undersökning som klarlägger den bild av omvärlden massmedia förmedlar vid olika tidpunkter och i olika länder. Verksamheten kommer att genomföras i två etapper. Den första etappen omfattar ett studium av världsbilden i den svenska pressen vid olika tidpunkter. Det är med andra ord fråga om en analys där jämförelser görs efter en tidsaxel. I den andra etappen sker en jämförande analys av pressen i olika politiska system vid en och samma tidpunkt. Här är det således fråga om att välja ut ett antal länder från olika delar av världen och sedan studera den världsbild som förmedlas av pressen i dessa länder. Huvudsyftet blir att göra jämförelser efter den rumsliga axeln.

Denna PM kommer enbart att behandla problem i samband med genomförandet av projektets första steg - jämförelsen efter tidsaxeln. Först skall syftet med undersökningen diskuteras och en grundläggande fråge-

1) Westerståhl, a.a. s. 498 f

2) ibid. s. 500

ställning preciseras. Därefter kommer en undersökningsplan att presenteras. Det gäller dels själva tekniken vid urvalsförfarande - av både tidsperioder, geografiska områden och tidningar - dels förslag till tänkbara undersökningsvariabler.

SYFTE OCH FRÅGESTÄLLNING

Bakgrund

Det samhälle vi lever i idag skiljer sig radikalt från gångna tiders. Stora förändringar har under de senaste 100 åren dragit fram över världen. Sverige har under denna tid förvandlats från ett u-land till ett i-land, från ett jordbruksland till ett industriland. Utvecklingsprocessen har påverkat och förändrat samhällslivets alla områden. Befolkningen har ökat, välståndet har stigit, och individens livsbetingelser förändrats. Världen har krymt, inte bara genom ett ökat globalt medvetande, utan också genom de allt snabbare kommunikationerna. Idag kan vi på tv-skärmen se astronauterna på månen blicka ner mot jorden, denna jord som vi förr tyckte var så gränslös och så ofantlig.

Avstånden har krymt. Händelserna ute i världen berör oss idag på ett annat sätt än tidigare. Det kan gälla ett krig i Mellersta Östern eller en statskupp i Chile. En modern och datastyrd teleteknik ger oss möjligheter att mycket snabbt erhålla information om vad som händer.

Utvecklingen på nyhetsförmedlingens område kan karakteriseras som revolutionerande. I det samhälle som existerade före första världskriget fick man i allt väsentligt förlita sig på tidningarnas nyhetsmaterial. Det tog lång tid innan en nyhet nådde vårt land. Direkta telegraflinjer med utlandet förekom endast i mycket begränsad utsträckning.¹⁾

1) Hadenius, Stig, Nyheter från TT. Sthlm 1971 s. 31 ff där teleprintersystemets utveckling redovisas. En utmärkt redogörelse för telegrafnätets framväxt - vilken dock behandlar förhållandena i Norge - är Thorolf, Rafto, Telegrafverkets historie 1855-1955. Bergen 1955

Under mellankrigsperioden startade rundradion sin verksamhet. Ett nytt medium spred information till människorna. Det nya mediets betydelse manifesterades bl.a. genom nyhetsförmedlingen under andra världskriget. Perioden efter världskriget har sedan som bekant kännetecknats av televisionens nästan explosiva framväxt.¹⁾

Skillnaderna i den nyhetsförmedling som fanns vid seklets början och den som finns idag är många. Det mest karakteristiska är kanske att utbudet av nyheter ökat mycket starkt. Man talar idag t.o.m. om att individerna inte längre förmår smälta all den information som massmedierna förmedlar. Tidigare rådde det brist på information - idag råder det överskott.

Trots dessa olikheter föreligger principiellt sett inte några egentliga skillnader i det sätt på vilket en individ informerades om omvärlden i det gamla samhället och det sätt på vilket individen idag inhämtar kunskap om verkligheten. Varje individ lever ju i en tämligen begränsad omvärld. Det område inom vilket en individ själv kan göra iakttagelser är rent geografiskt mycket begränsat. Förändringar har dock ägt rum och individens omedelbara omvärld har utökats. Figur 1 kan tjäna som illustration till denna tanke.

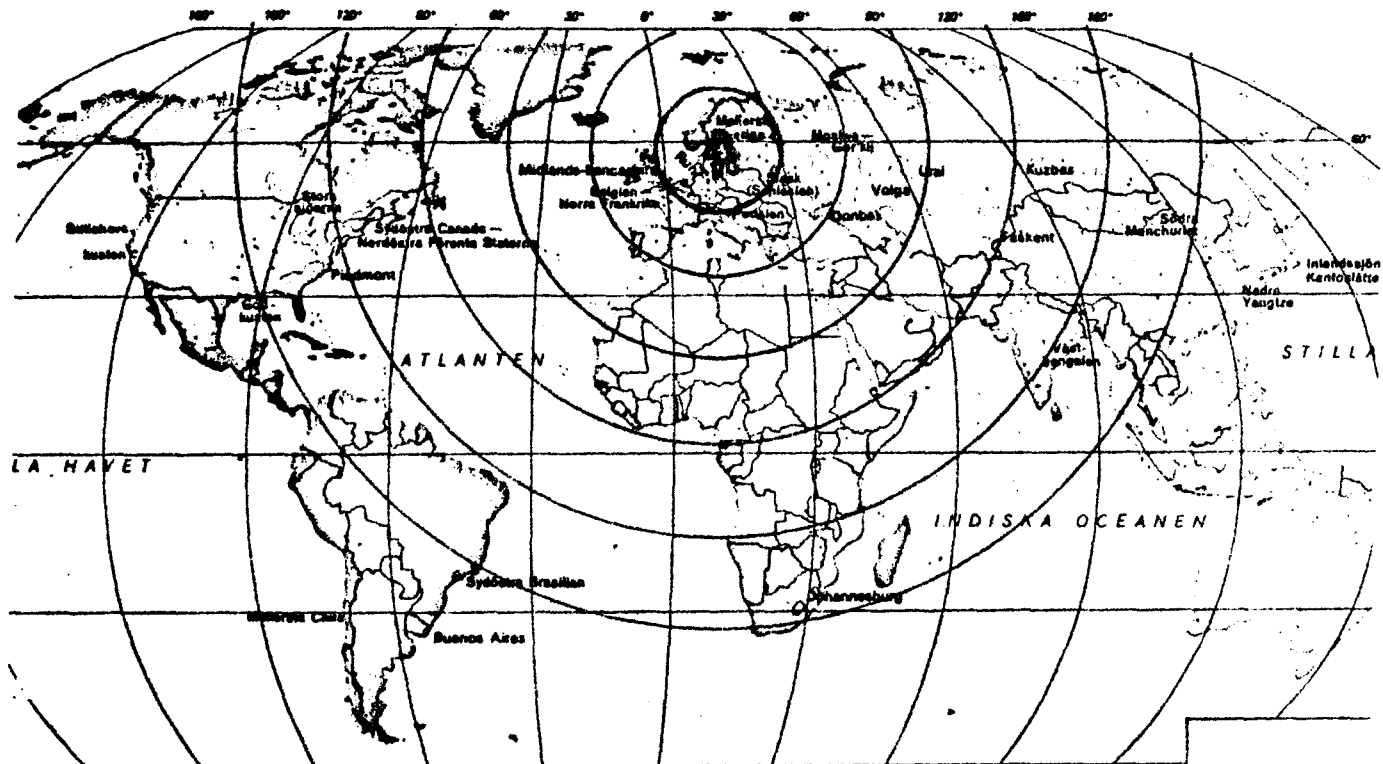
Figuren visar att det utanför en individs omedelbara närhet finns områden som markerar vidare rum. Det kan exempelvis vara en omgivande region, ett land eller världen i sin helhet. Med dessa områden saknar individen personlig förbindelse d.v.s. han kan där inte göra egna iakttagelser. Information från dessa regionerna in mot individcentrum måste därför ske med hjälp av massmedier.

Konklusionen från figur 1 torde vara att en individs möjligheter att erhålla information om verkligheten måste ske på något av följande tre sätt:

1) Hadenius, Stig, och Weibull, Lennart, Press radio tv. Sthlm 1973 s. 146 ff. Se även Lindblad, Ingemar, Etermediernas värld. Malmö 1973 s. 98 f

- (1) genom egna iakttagelser
- (2) genom iakttagelser förmedlade av andra individer
- (3) genom iakttagelser förmedlade av något massmedium

Figur 1. En individ och hans omvärld

När det gäller händelser i en individs omedelbara närhet torde (1) och (2) spela en viss roll. Den huvudsakliga informationen om omvärlden erhålles emellertid genom massmediernas förmedling (3). Detta ger massmedierna en betydelsefull roll när det gäller informations- och opinionsförmedlingen i varje politiskt system.

Självklart är att olika massmedier har olika betydelse när det gäller informationsförmedlingen. Att radio och television idag spelar en större roll som nyhetsförmedlare än dagspressen är allmänt accepterat. Att dagspressen har en större betydelse än film och teater kanske är sant. Att dagspressens betydelse var större i ett samhälle där radio och television saknades torde vara givet. Vad som emellertid gör dagspressen särskilt intressant i detta sammanhang är det faktum att den existerat under mycket lång tid. Det har i vårt land

funnits en allmänt spridd press sedan slutet av 1800-talet.¹⁾

Vi kan konstatera att dagspressen har stor betydelse vid informationsförmedlingen i vårt land. Hur påverkas då människorna av innehållet i tidningarna? Med andra ord vilka påverkningsmöjligheter har massmedierna?

Olika teorier har härvidlag utvecklats. Enligt den s.k. stimulus-response-modellen kan varje enskild individ i en massa betraktas som direkt mottagare av ett massmediabudskap. Individerna antas också reagera direkt och enhetligt. Denna teori representerar en äldre skola inom masskommunikationsforskningen.²⁾

Genom utvecklandet av den s.k. SOR-modellen (stimulus-organism-reaktion) började man anse att egenskaperna hos en mottagare också spelar en väsentlig roll. H. Lasswell försökte i sitt berömda axiom att systematisera de olika faktorerna som ingår i en masskommunikationsprocess.³⁾ Men blev i detta skede alltmer skeptisk mot massmedias påverkningsmöjligheter.⁴⁾

Enligt nyare teorier betraktar man masskommunikationsprocessen som en del av hela samhällssystemet. Man anser att huvuddelen av massmedia-innehållet ger en återspeglning av det rådande samhället. I modern masskommunikationsteori är det idag allmänt accepterat att massmedierna

1) Vallinder, Torbjörn, Press och politik. Falköping 1968. s. 24 ff.
Se även Boberg, Stig, Pressens historia. Uppsala 1970

2) se bl.a. Riley, Mathilda, W., och Riley, J.W., Mass communication and the social system. Ingår i Merton, Broom, Cottrell, Sociology today: Problems and prospects. New York 1959
För övrigt kan i detta sammanhang hänvisas till Klapper, J., The effects of mass communication. Glencoe 1960. Schram, W., The process and effects of mass communications. Urbana 1954. Nowak, K., Carlman, B., och Wärneryd, K.E., Masskommunikation och åsiktsförändring. Sthlm 1966

3) Lasswell, H., The structure and function of communication in society. Ingår i Bryson, L., (ed), The communication of ideas. New York 1948.
Lasswells formel löd: Vem säger vad genom vilken kanal till vem med vilken effekt?

4) se bl.a. Nowak, Carlman, Wärneryd, a.a. s. 57 ff

nas påverkan är av betydelse.¹⁾ Flera undersökningar har också påvisat massmedias kortsiktiga effekter. Kunskap om vilka långsiktiga effekter som förekommer saknas i allmänhet. Mot denna bakgrund ter det sig naturligt att närmare söka analysera innehållet i massmedias - särskilt tidningarnas - utbud.²⁾

En analys av dagstidningar över tid skulle kunna ge besked om den bild av omvärlden som förmedlats vid olika tidpunkter. Dessutom gäller att tidningarna som medium vänder sig till ett massauditorium och försöker tillgodose detta auditoriums intressen. Man kan därför anta att massmedias bild av världen i någon mån svarar mot auditoriets världsbild. Tidningarna är med andra ord en god spegel av människornas världsbild vid olika tidpunkter.

Syfte

Syftet med föreliggande världsbildsundersökning kan därför sägas vara att försöka klarlägga den bild av omvärlden som förmedlats av dagspressen i Sverige vid olika tidpunkter. Tanken är att härigenom kunna påvisa generella utvecklingslinjer i en moderniseringsprocess. Undersökningen är i huvudsak av explorativ och deskriptiv karaktär.

Frågeställning

Undersökningens huvudfrågeställning är följande:

(1) Vilken bild av världen ges i den svenska pressen?

-
- 1) Lundberg, Dan, och Hultén, Olof, Individens och massmedia. Sthlm 1968 s. 53 ff har presenterat en s.k. användningsmodell för masskommunikationsforskning. Se även Nowak, Kjell och Wärneryd, Karl-Erik, Kommunikation och påverkan. Sthlm 1970. Beträffande massmediaprocessen som en integrerad del av samhällssystemet se Olsson, C.O., och Weibull, L., The reporting of news in Scandinavian countries. Scandinavian Political Studies 8. 1973. Oslo 1973 s. 164 ff
 - 2) Beträffande dagspressens betydelse som opinions- och informationsförmedlare se bl.a. SOU 1968:48 Dagspressens situation s. 23-49. Lundberg, Hultén, a.a. s. 210 ff. Angående lokalpressens roll se även SOU 1972:32. Kommunalt samlingsstyre eller majoritetsstyre? s. 44 ff. Den kommunala självstyrelsen (2). Medborgarna informeras. Sthlm 1971.

Man kan i anslutning till vad som tidigare framhållits, anta att denna bild har förändrats över tid. Frågeställningen skulle då kunna byggas ut och även gälla för skilda tidsperioder enligt följande:

- (2) Vilken bild av världen ges i den svenska pressen med avseende på skilda tidsperioder?

Resultaten från de olika tidsperioderna skulle kunna visa på en förändring över tid. Huruvida denna förändring är enhetlig i landet eller uppvisar skillnader mellan olika delar är en oprövad fråga. Man skulle emellertid här kunna antaga att exempelvis glesbygdsområden med en näringsstruktur där jordbruket intar en dominerande plats representerar en annan moderniseringsgrad än exempelvis en industrialiserad tätort. Med hänsynstagande härtill skulle huvudfrågeställningen istället kunna formuleras på följande sätt:

- (3) Vilken bild av världen ges i den svenska pressen med avseende på skilda tidsperioder och olika typer av näringsgeografiska områden.

Mediasituationen uppvisar en högst skiftande struktur i olika delar av vårt land. På vissa orter dominerar en monopoltidning, inom andra orter råder en konkurrenssituation. Tidningarnas politiska hemvist växlar starkt. Upplagemässigt dominerar idag liksom tidigare de borgerliga tidningarna. Ett rimligt antagande torde vara att den världsbild som förmedlas i borgerliga tidningar skiljer sig från världsbilden i socialdemokratisk press. Jämförelser mellan olika typer av tidningar kan inte göras för alla orter. Däremot kan naturligtvis olika tidningsorgan jämföras över tid med hänsyn till dess politiska färg. En delfrågeställning blir mot denna bakgrund:

- (4) Föreligger skillnader mellan borgerliga och socialdemokratiska tidningar vid jämförelser över tid?

Slutligen kan också följande mycket allmänna frågeställning formuleras:

- (5) Hur kan eventuella skillnader - mellan olika tidsperioder, olika områden och olika tidningar - förklaras?

För att kunna ge svar på frågeställningarna (1) - (4) fordras studier av innehållet i olika typer av tidningar från flera regioner i landet representerande skilda tidsepoker.

Frågeställning (5) är inte lika enkel att handskas med. Ett helt uttömmande svar på denna fråga torde väl snarast vara en omöjlighet. En bit på vägen kan man dock nå genom analyser dels av mediadata, dels av regiondata. Med mediadata avses exempelvis uppgifter om olika tidningars upplagor och spridning, (vilket vållar stora svårigheter för äldre tid), data kring nyhetsförmedlingens framväxt (byråabonnemang, korrespondenter) o.s.v. Med regiondata avses data relevanta för mätning av olika områdens moderniseringsgrad. Exempel härpå är data om tätort, befolkningsstorlek, näringsstruktur, kommunikationsstruktur o.s.v.

Världsbildsbegreppet

Innan en tänkbar undersökningsplan närmare kan presenteras återstår att söka precisera begreppet världsbild. Det är ursprungligen en filosofisk term som har definierats som "den samlade åskådningsmässiga uppfattning av världsalldet till en viss tid eller under visst århundrade".¹⁾

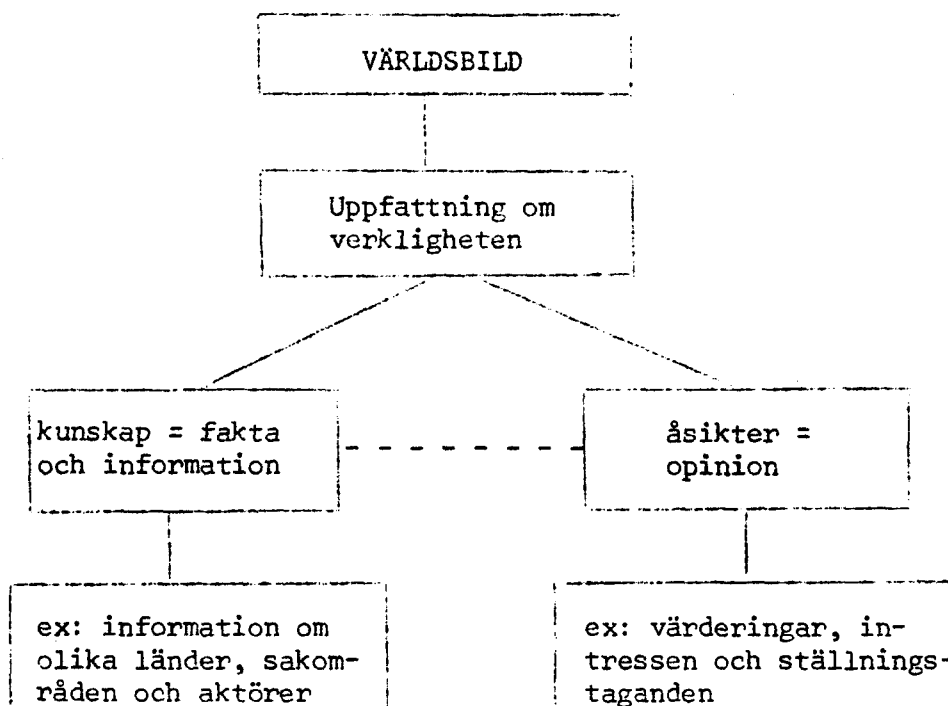
I dagligt tal förekommer termen sällan. När så sker - exempelvis i dagspressen - talar man ofta om en individs världsbild i betydelsen synen på omvärlden. Begreppet är ofta tidsbundet - man talar om världsbilden som formad av en tidigare historisk situation om den nya världsbildens krav, eller att vår världsbild förändras.²⁾

1) bl.a. av professor Alf Nyman i Svensk Uppslagsbok, band 31, spalt 943. Malmö 1955

2) För att få en uppfattning om i vilka sammanhang dagspressen använder världsbildsbegreppet har ordets förekomst studerats i det omfattande material som insamlats av avdelningen för språklig databehandling vid Göteborgs Universitet under ledning av professor Sture Allén. Andra exempel där världsbildsbegreppet har använts är Voyenne, Bernard, Europatankens historia. Sthlm 1953. s. 55 ff. Hellmark, C., Lindberg, B., Nilsson, K.O., Ni har väl väst tidningen idag? Sthlm 1969. s. 150 f

Världsbilden kan i vårt fall enklast definieras som en i varje tidsskede aktuell uppfattning om den omgivande verkligheten. Det är med andra ord fråga om en uppfattning eller en syn på hela det politiska, ekonomiska och sociala samhälle inom vilket varje generation lever. Med uppfattning avses i detta sammanhang dels kunskap i betydelsen fakta och information, dels åsikter i betydelsen opinion. Följande skiss ger en enkel överblick.

Figur 2. En definition av begreppet världsbild

Åsiktsdelen av världsbildsbegreppet kan tänkas innehålla komponenter som intressen, värderingar, ställningstaganden o.s.v. Kunskapskomponenten innefattar fakta kring och information om olika händelser, företeelser och objekt. Det kan röra sig om särskilda länder eller regioner, speciella grupper eller aktörer i ett samhälle, olika politiska sakfrågor o.s.v.

Mer preciserat skulle huvudfrågeställning (3) istället kunna formuleras på följande sätt:

(6) Vilka intressen och värderingar här varit rådande i vårt

land och präglat tidningarnas utbud vid olika tidpunkter och i skilda regioner?

- (7) Vilka särskilda länder och sakområden har uppmärksammats, vilka aktörer har framträtt och kring vilka händelser har tidningarnas rapportering kretsat i Sverige vid jämförelser över tid och mellan skilda regioner?

UNDERSÖKNINGENS URVAL

Urvalsproblematik

Nedan följer en kortfattad beskrivning av undersökningens urvalsförfarande. Det gäller tekniken vid valet av tidsperioder, geografiska områden och tidningar. Därefter följer en kort presentation av ett antal variabler, som kan tänkas mäta begreppet världsbild. Definitioner och operationaliseringsproblem diskuteras.

Den första fråga man kan ställa är givetvis huruvida ett urvalsförfarande behöver tillgripas eller ej. I flera sammanhang kan exempelvis en totalundersökning vara fullt möjlig att genomföra. En snabb analys av världsbildsundersökningens totalpopulation utvisar emellertid att densamma innehåller ca 180.000 tidningsnummer. Kostnaden för enbart kodning av detta material skulle med bibehållet löneläge vid dagens nivå uppgå till 78,8 milj kronor. 100 personer kunde beredas heltidsarbete under 25 år. Resultatet skulle bli 21,6 milj kodblanketter. För att förvara detta unika material erfordras cirka 43.000 A4-pärmar motsvarande 2.700 hyllmetrar i 26 rum av läsesalens storlek. Ett urvalsförfarande torde i detta fall vara att rekommendera.

Vårt urvalsförfarande omfattar tre olika steg. Först göres ett urval av tidningsperioder och därefter ett urval av olika geografiska områden representerande skilda steg i en moderniseringsprocess. Slutligen sker ett urval av tidningar och tidningsnummer för varje område.

Urval av tidsperioder

Eftersom syftet med världsbildsundersökningen är att studera förändringar över tid måste ett urval innehålla flera olika tidsperioder representerande skilda "tidsepoker". Med tidsperiod avses här kalenderår. Att det vore önskvärt att förlägga ett snitt till tiden före första världskriget är ganska uppenbart. Undersökningar har påvisat stora förändringar i nyhetsförmedlingen under mellankrigstiden och fram till 1950.¹⁾ Det vore därför lämpligt att exempelvis välja ut en period under 1930-talet och en period omkring 1950. Slutligen bör så vitt möjligt också aktuella snitt läggas.

Det finns olika statistiska metoder för att göra urval av detta slag. En vanlig metod - vid urval av tidsperioder - är att försöka åstadkomma någon form av representativitet. I vårt fall torde det emellertid vara tämligen svårt. Man kan ju fråga sig om det överhuvudtaget är möjligt att välja ut "representativa" år från varje decennium under 1900-talet. Tekniken med ett obundet slumpmässigt urval är av andra skäl mindre lämplig att använda i detta sammanhang. Vi har istället valt att använda någon form av systematiskt urval.²⁾

Antalet tidpunkter som kan väljas är naturligtvis ytterst beroende på tillgängliga resurser. Det har här bedömts som lämpligt att välja ut ett sample av 6 perioder representerande var sitt kalenderår. Detta sample skall alltså väljas från en tidsperiod som börjar någon gång före första världskriget, låt oss säga år 1901. Totalpopulationen omfattar då åren 1901 - 1972 eller sammanlagt 72 år. Vi dividerar 72 med 6 och får då 12. Detta betyder att varje individ (=år) i populationen har en tolftefels chans att bli vald. Därefter väljer vi ett tal mellan 1 och 12 och tar sedan ut vart 12:e år tills urvalet är komplett. Nedanstående uppställning visar vilka urvalskombinationer som på så sätt uppstår.

1) Hadenius, Stig, a.a. s. 100 ff

2) ang olika urvalsmetoder se bl.a. Budd, R.W., Thorp, R.K., Donohew, L., Content analysis of communications. New York 1967 s. 5 ff

Tabell 1. Urvalskombinationer av tidsperioder

Series:	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
år 1	1901	1902	1903	1904	1905	1906	1907	1908	1909	1910	1911	1912
år 2	1913	1914	1915	1916	1917	1918	1919	1920	1921	1922	1923	1924
år 3	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934	1935	1936
år 4	1937	1938	1939	1940	1941	1942	1943	1944	1945	1946	1947	1948
år 5	1949	1950	1951	1952	1953	1954	1955	1956	1957	1958	1959	1960
år 6	1961	1962	1963	1964	1965	1966	1967	1968	1969	1970	1971	1972

Vill vi undvika ett urval som innefattar ett sample från exempelvis något av de båda världskrigen faller serierna 2-9 utanför ramen. Serie nr 1 uppfyller inte kravet på aktuella tidssnitt. En urvalsserie som motsvarar tidigare uppställda krav förefaller emellertid vara någon av serierna 10-12. Vilken av dessa som bör väljas är i sista hand en fråga om allmänna lämplighetsbedömningar. Vi har här - bl.a. med hänsyn till aktualitetsaspekt - stannat inför serie nr 12. Undersökningens urvalsperioder kommer därför att bestå av åren 1912, 1924, 1936, 1948, 1960 och 1972. Huruvida detta är normala eller exceptionella år ur nyhetsförmedlingssynpunkt kan inte entydigt besvaras.¹⁾ Det väsentliga torde istället vara att urvalet består av en tillräckligt lång tidsserie för att möjliggöra mätningar av hur världsbilden förändrats över tid.

Urval av geografiska områden

Nästa steg i urvalsförfarandet gäller geografiska områden. Vi syftar

1) En rad betydande händelser har inträffat under dessa år. Sålunda kännetecknas 1912 bl.a. av krigsaktivitet på Balkanhalvön (Turkiet-Montenegro). Titanic sjönk efter en kollision med ett isberg och i Sverige påbörjades insamlingen till en ny pansarbåt. Under 1924 fick Sverige en ny regering. Branting efterträdde Trygger. Det världspolitiska läget kännetecknades av spänningar mellan Tyskland och Frankrike. 1936 bjöd på flera internationella kriser: inbördeskriget i Spanien, krig mellan Italien och Abessinien samt tysk ockupation av Saar-området. Under 1948 inträffade Pragkuppen, Sovjet genomförde en blockad av Berlin och ett krig utbröt mellan Israel och Arabstaterna. 1960 inträffade den s.k. U2-affären och Kongo drabbades av en kris i samband med självständigheten. Under 1972 pågick Vietnamkriget, Nixon besökte Sovjet och Kina och ett icke-våldsavtal träffades mellan Bonn och Moskva. Tilläggas kan att under fyra av undersökningsåren ägde riksdagsmannaval rum i Sverige.

här till att undersöka huruvida tidningar från olika geografiska regioner, från områden som representerar skilda steg i en modernisering, uppvisar olikheter i sitt sätt att beskriva omvärlden. Urvalet av geografiska områden sker lämpligast med hjälp av några urvalsvariabler som kan tänkas mäta en förändring eller utveckling över tid d.v.s. en modernisering av samhället. Exempel på sådana urvalsvariabler är bl.a. ett områdes näringsstruktur och tätortsgrad.

Under den aktuella undersökningsperioden har omfattande förändringar beträffande vårt lands näringsstruktur ägt rum. Den tidigare huvudnäringen utgjordes av jordbruk inklusive fiske och skogsbruk. År 1870 var 72,4 procent av landets hela befolkning knuten till jordbruket. 1950 hade motsvarande siffra sjunkit till 24,6 procent.¹⁾

Andelen förvärvsarbetande inom industri, handel och samfärdsel samt allmän tjänst har ökat i motsvarande grad. Näringsstrukturen synes därför vara mycket lämplig att använda som urvalsvariabel. Variabeln benämnes i fortsättningen näringsvariabeln och definieras som andelen förvärvsarbetande inom jordbruket. Vi antar också att de områden för vilka näringsvariabeln uppvisar höga värden representerar en "lägre" grad av modernisering än de områden för vilka låga värden erhålles.

Vår andra urvalsvariabel är tätortsgraden. Den pågående urbaniseringsprocessen har medfört en stark befolkningstillväxt i samhällen och tätorter. Samtidigt har landsbygdens befolkning minskat - glesbygden har blivit ännu glesare. 1860 levde 88,7 procent av landets befolkning på den egentliga landsbygden. 1910 hade motsvarande siffra sjunkit till 70,0 och 1950 var den nere i 32,1 procent.²⁾ Tätortsgraden³⁾ är därför

1) Historisk statistik för Sverige. I. Befolkningen 1720-1950. Sthlm 1955. Tab. A21, s. 29.

Någon motsvarande siffra för 1970 finns ej. Däremot var 8,1 procent av landets förvärvsarbetande befolkning 1970 sysselsatt inom jordbruket, se Statistiska meddelanden, nr Be 1973:9, Sthlm 1973. Tab. B, s. 7,

2) Historisk statistik för Sverige. a.a. Tab. A14, s. 21

3) Vi definierar här tätortsgrad på samma sätt som Statistiska Centralbyrån: "Som tätbebyggt område räknas alla hussamlingar med minst 200 invånare, såvida avståndet mellan husen normalt icke överstiger 200 meter." Se Sveriges officiella statistik. Folk- och bostadsräkning- en 1970. Del 2. Lund 1972, s. 8.

en lämplig urvalsvariabel. Vi antar att regioner med låg tätortsgrad indikerar en "lägre" moderniseringsnivå än områden med en stor andel av befolkningen boende inom en eller flera tätorter.

Näringsvariabeln och tätortsvariabeln är naturligtvis inte de enda tänkbara urvalsvariablerna som kan användas. Vi har emellertid bedömt dem som de för vårt syfte mest väsentliga, men samtidigt finns det naturligtvis fler. En sådan är befolkningsstorleken. Det totala befolkningsunderlaget i landet har stigit. Under vår undersökningsperiod har antalet invånare ökat från 5,6 miljoner 1912 till 8,1 miljoner 1972.¹⁾ Befolkningsökningen ligger helt på städer och tätorter. Vi kan därför på goda grunder anta att storleksvariabeln samvarierar med tätortsvariabeln.

Ytterligare en variabel är det geografiska avståndet (exempelvis i förhållande till Stockholm). Ett avlägset beläget område har ofta besvärliga kommunikationsförhållanden. Det borde därför ta längre tid för nya idéer att tränga igenom. Man kan alltså antaga att områden i periferin är "mindre utvecklade" än områden i en centrumregion.²⁾

Ställer vi samman dessa variabler kan vi urskilja två ytterlighets typer av områden representerande var sitt steg i moderniseringen. Där finns å ena sidan ett glesbygdsområde med litet befolkningsunderlag och jordbruk som "huvudnäring" samt beläget inom periferin. Mot detta står en industrialiserad tätort med stort befolkningsunderlag och beläget inom centrumregionen. Mellan dessa ytterlighetsområden finns naturligtvis en rad mellanstadier. Det väsentliga för vårt urval är att alla dessa olika regionstyper blir representerade.

Nästa fråga gäller vilken regional indelning som bör utgöra grunden

-
- 1) Historisk statistik för Sverige. a.a. Tab A4, s. 5 och Sveriges officiella statistik. Folkmängd 31 dec. 1972. Del 2. Sthlm 1973. Tab. 2, s. 11.
 - 2) Periferins ställning behandlas bl. a. av Rokkan, S., och Valen, H., Approaches to the Study of Political Participation. Bergen 1962. s. 111 ff.

för vårt urval. Kravet måste här vara att urvalsenheterna uppvisar en enhetlig mediastruktur. Det måste med andra ord förekomma en allmänt spridd press inom varje urvalsenhet. Dessutom måste områdesurvalet ske med hänsyn till tidningarnas spridning. Det är ju tidningarnas världsbild vi mäter och det innebär att tidningarnas spridningsområden måste ligga till grund för urvalet.

Ytterligare krav kan uppställas. Urvalet bör bestå av tämligen enhetliga områden med hänsyn till struktur och sammansättning. Vi måste även följa en regional indelning som gör det möjligt för oss att erhålla relevant statistik för olika områden under hela undersökningsperioden. Det synes då lämpligt att välja de regionala enheter på vilka den officiella befolkningsstatistiken grundas. Korrigeringar får sedan göras med hänsyn till mediasituationen. Följande regionala enheter kan då bli aktuella. Siffrorna anger antalet enheter den 1 januari 1972.

1. Län	24 st
2. Blockregion	70 st
3. Kommunblock	272 st
4. Kommun	464 st
5. Församling	2.500 st

De 24 länen - som bildar den högsta nivån i en hierarkisk skala av administrativa enheter - svarar väl mot det sistnämnda kravet. Dessutom har den nuvarande länsindelningen varit oförändrad under lång tid. Det finns alltså goda möjligheter att göra statistiska jämförelser bakåt i tiden.

Vad som talar mot länen som indelningsgrund är det faktum att länen inte svarar mot kravet på naturliga tidningsspridningsområden. Länen är för omfångsrika och uppvisar skiftande mediabilder, d.v.s de innehåller ofta flera olika spridningsområden. Länen uppvisar inte heller någon enhetlig bild när det exempelvis gäller näringsstrukturen. Inom ett och samma län förekommer både starkt utpräglade jordbruksområden och områden med industri och handel som dominerande näringsgren. Västerbottens län är ett gott exempel härpå. De inre delarna av södra Lappland kring tätorten

Lycksele är typiska jordbruksområden medan kustregionerna kring Skellefteå och Umeå domineras av industri respektive handel och samfärdsel samt allmän tjänst. Flera skäl torde därför tala för att länen inte används som underlag för urvalet av geografiska områden.

Under länen finns sedan de 70 blockregionerna i landet. Varje blockregion består av ett antal kommunblock. De har ursprungligen konstruerats efter näringsgeografiska utredningar inom Expertgruppen för regional utredningsverksamhet vid inrikesdepartementet. Man kan därför anta att blockregionerna uppvisar en enhetlig näringsstruktur. Landets huvudsakliga producent av mediastatistik Tidningsstatistik AB övergick också 1967 till blockregioner som enhet för regional redovisning. Tidigare hade man - sedan slutet av 1940-talet - följt en indelning av landet i 93 s.k. TS-områden. Det faktum att pressens spridningsstatistik redovisas per blockregion indikerar att dessa områden tycks uppfylla kravet på "naturliga spridningsområden".¹⁾

Blockregionerna är emellertid i flera avseenden för stora och uppvisar härvid samma nackdelar som länen - d.v.s. de ingående enheterna är olikartade till sin struktur och sammansättning. Blockregionerna innehåller också flera olika spridningsområden. AB Tidningsstatistikens övergång till blockregioner 1967 innebar snarast en försämring med hänsyn till möjligheterna att erhålla statistik fördelat efter tidningarnas spridningsområden. Inte heller blockregionerna är därför lämpliga att använda vid vårt urval.

Ytterligare ett trappsteg ner på den hierarkiska skalan finner vi kommunblocken. Dessa har uppstått som ett resultat av de ändringar i den kommunala indelningen som ägt rum efter 1952. Detta år minskades antalet kommuner kraftigt från ca 2.500 till omkring 1.000. Ökade omflyttningar medförde emellertid nya problem för de mindre kommunerna och en ny reform genomfördes 1964. Landets samtliga kommuner sammanslogs till ca 270 kommunblock, vart och ett kring en blivande kommunal centralort. Reformen kommer att vara helt genom-

1) Marknadsstatistik 1973. Utg av Reklamstatistik AB. Sthlm 1972.
s. 0:1.

förd den 1 januari 1974.¹⁾

Kommunblocken uppvisar en tämligen enhetlig bild med hänsyn till våra urvalsvariabler. Näringsstruktur och tätort skiftar inte på samma sätt inom ett kommunblock som inom en blockregion eller ett län. Möjligheterna att erhålla relevant statistik bakåt i tiden är tämligen goda. Kommunblocken tycks därför vara lämpliga urvalsenheter.

En komplikation utgör emellertid det faktum att inte heller kommunblocken kan betraktas som naturliga tidnings-spridningsområden. Visserligen redovisar Tidningsstatistik AB dagspressens detaljspridning per kommunblock men samtidigt framgår av denna statistik att exempelvis två olika kommunblock mycket väl kan ha en enhetlig mediastruktur. Detta pekar mot att urvalsenheterna i vissa fall måste bestå av sammanlagda kommunblock.

Nedan följer en uppställning som utvisar hur landets kommunblock fördelar sig med hänsyn till urvalsvariablerna näringsstruktur och tätortsgrad.

Tabell 2. Kommunblocken fördelade efter näringsstruktur och tätortsgrad²⁾

Tätortsgrad	Näringsstruktur				Totalt
	0 - 8	8 - 14	14 - 21	21 -	
90 - 100 %	32	1	2	1	36
70 - 90 %	46	55	12	-	113
50 - 70 %	2	15	42	23	82
0 - 50 %	-	1	2	38	41
Totalt	80	72	58	62	272

De olika cellerna i matrisen kan sägas representera skilda steg i en modernisering. Högst på denna steg finner vi de 32 kommunblocken i

1) Den kommunala självstyrelsen I. Ett forskningsprogram. Uppsala 1970, s. 9 ff.

2) Tätortsgraden har uppdelats i fyra grupper efter SCB:s principer. Indelningen i näringsstruktur avser den procentuella andelen förvärvsarbete inom jordbruket.

matrisens första cell. Mot dessa står 38 kommunblock med låg tätortsgrad och hög andel förvärvsarbetande sysselsatta inom jordbruket.

Med hjälp av kommunblockens fördelning i matrisen kan vi sedan göra ett urval. Av resursmässiga skäl har det bedömts som lämpligt att låta urvalet bestå av fyra olika områden. Det är då naturligt att välja områden från följande fyra celler i matrisen.

Område nr 1	från cell A:1	innehållande 32 kommunblock
" " 2	" " B:2	" 55 "
" " 3	" " C:3	" 42 "
" " 4	" " D:4	" 38 "

Urvalet inom varje cell sker sedan bl.a. genom kontroll av tidigare nämnda urvalsvariabler som storlek och geografiskt avstånd. Härvid göres också erforderliga korrigeringar med hänsyn till pressens spridningssituation. Ett eller flera kommunblock med en mycket enhetlig mediabild kan därvid sammanläggas till en och samma urvalsenhet.

Det bör också påpekas att de aktuella förhållandena avser 1970. Eftersom världsbildsundersökningen baseras på jämförelser över tid måste de utvalda områdena även kontrolleras för äldre perioder både vad avser mediaspridning och värden på urvalsvariablerna.

Urval av tidningar och tidningsnummer

Vårt sista urval omfattar tidningar och tidningsexemplar inom varje område. Eftersom vi ytterst är intresserade av de samtida människornas världsbild måste tidningsurvalet ske med hänsyn till olika tidningars läsekrets. Pressen betraktas ju här som en spegel av människornas världsbild. Urvalet bör då bestämmas av vilka individer som ser sig i spegeln.

När det gäller uppgifter om tidningarnas läsekrets använder vi oss av Tidningsstatistikens redovisning av dagspressens detaljspridning. För äldre tid föreligger inte några sådana uppgifter. Upplageuppgifter får här istället vara vägledande vid urvalet.

Urvalsförfarandet baseras på några viktiga antaganden. För det första utgår vi från att antalet läsare per tidningsexemplar är tämligen konstant. Antagandet äger förmodligen inte någon giltighet för äldre perioder. Det var då mycket vanligt - särskilt på landsbygden - att många hushåll delade på en och samma tidning.

För det andra antar vi att nästan alla människor läser en daglig tidning. Ett problem som särskilt berör de sista undersökningsperioderna är förekomsten av dubbelläsning. Säkra uppgifter om i vilken utsträckning dubbelläsning förekommer saknas. Ett sätt att delvis lösa detta problem är att definiera de i urvalet ingående tidningarna som prenumerationstidningar. Det innebär att tidningar med övervägande lösnummerförsäljning, som också är de vanligaste vid dubbelläsning, inte kommer att ingå i tidningsurvalet.

I urvalet ingår istället samtliga prenumerationstidningar med allmän spridning inom de aktuella undersökningsområdena. Tidningarna kommer vid varje tidpunkt att ingå i urvalet i relation till sin spridning. Det innebär exempelvis att om en tidning A i ett område har dubbelt så stor spridning som tidningen B, kommer tidningen A att ingå i urvalet med dubbelt så många exemplar.

Urvalet av tidningsnummer kan ske på olika sätt. Tidigare mediaundersökningar har bl.a. använt sig av någon form av systematiskt urval.¹⁾ Problemet här är att materialet kan uppvisa periodiskt återkommande egenskaper. Om vi exempelvis valde att analysera vart 7:e tidningsexemplar skulle samtliga tidningar komma på samma veckodag. Med tanke på att tidningarnas utseende skiftar med hänsyn till veckodag är denna metod därför icke lämplig.

När det gäller att fastställa antalet tidningsnummer per period och område måste hänsyn tas till de begränsade resurserna. Vi har funnit att andra mediastudier använt omkring 20-25 nummer per tidning och år i

1) Exempel härpå är Lindberg, G., Ny Dag och de europeiska marknadsfrågorna, MPI-rapport 34. Sthlm 1964.

sitt urval.¹⁾ I en amerikansk metodstudie från 1952 hävdas att urvalsstorlekar över 12 nummer per årgång riskerar att bli en dålig investering i tid. Det bör dock påpekas att denna undersökning nöjde sig med att studera en enskild innehållskategori och förutsatte att denna kategori fanns representerad i samtliga nummer.²⁾

Vårt urval omfattar emellertid flera olika innehållskategorier. Vi kan därför inte inskränka oss till att enbart gå igenom 12 nummer per år. Flera mindre kategorier skulle bli så sporadiskt förekommande att vi inte kunde tolka resultaten med någon större säkerhet. Härtill kommer att vår målpopulation är av något annorlunda slag. Vi använder inte en tidning under ett år utan flera tidningar i ett bestämt område under ett år.

Av resursskäl har det bedömts som möjligt att välja sammanlagt 48 nummer per år och område.³⁾ Urvalet sker med hjälp av en s.k. Latinsk Kvadrat. Denna metod är en form av stratifierad slumpmässig sampling. Antalet tidningsnummer delas in i 12 grupper (strata) identiska med årets månader. Från varje grupp dras slumpmässigt 4 nummer. Att välja månad som strata är både enkelt och praktiskt och samtidigt uppfylles kravet att strata skall vara homogena med avseende på de undersökta egenskaperna. Dessutom ger metoden slumpmässighet i den meningen att varje enhet har lika stora utsikter att komma med i samplet. De 48 numren representerar ett områdes totala mediautbud och innehåller därför flera tidningar. Dessa tidningar ingår i urvalet med hänsyn till dess spridning inom regionen. Figur 3 ger en uppfattning om urvalstekniken. (se s. 22)

Sammanfattningsvis kan världsbildsundersökningen sägas bestå av tre olika urvalssteg. Det första steget avser tidsperioder där 6 olika år

1) Exempelvis Oscarsson, I., Rydén, P., Norrköpings Tidningar 1880-98 en innehållsanalytisk pilotstudie. Johansson, N., Nilsson, L., Konkurrens och innehåll. En innehållsanalys av dagstidningarna i Eskilstuna och Örebro. Sthlm 1965.

2) Stempel III, G.H., Sample Size for Classifying Subject Matter in Dailies. Journalism Quarterly, vol.29 nr 3 1952, s. 333 f.

3) Totalt innebär det 1.152 tidningsexemplar.

Figur 3. Exempel på s.k. Latinsk Kvadrat

Dag nr	Tidning A			Tidning B		Tidning C	
	1		x				
2				x			
3							x
4			x				
5						x	
6	x						
7				x			
8					x		

valts. Det andra steget gäller geografiska områden och här utvaldes 4 olika regioner. Slutligen gjordes ett urval av 48 tidningsnummer inom varje region.

UNDERSÖKNINGENS VARIABLER

När urvalsförfarandet är genomfört vidtar sedan en bearbetning av det aktuella tidningsmaterialet. Det finns olika metoder för att genomföra en sådan bearbetning. Den vanligaste tekniken, som dessutom visat sig vara mycket framgångsrik vid andra mediaundersökningar, är tekniken med kvantitativ innehållsanalys. Kortfattat kan innehållsanalysen sägas vara en metod varigenom undersökningsmaterialet kvantifieras efter en rad olika variabler. Variablerna måste vara relevanta med hänsyn till undersökningens syfte.

Den kvantitativa innehållsanalysen är idag den kanske vanligaste metoden vid studiet av masskommunikationsprocessen. Det finns också en rik

flora av speciallitteratur kring innehållsanalysen. Att världsbildsundersökningen valt att använda sig av denna teknik är därför ingen slump.¹⁾

Var och en som snabbt kastar en blick i en dagstidning kan konstatera att den innehåller en rad olika ting. Där finns nöjesannonser och ledarmaterial, där finns serier och kulturartiklar, där finns nyhetstelegram och bilannonser. Vi läser inte allt, vi väljer ut det som intresserar oss. Det är uppenbart att tidningen för olika individer fyller olika funktioner.

En del individer läser nyhetsmaterialet i syfte att bli informerade, andra söker kanske förströelse och avkoppling genom underhållningsmaterialet. Olika försök har gjorts att dela upp de behov eller funktioner som pressen kan tänkas tillfredsställa. Som utgångspunkt för vår undersökning har vi använt följande mycket enkla indelning:²⁾

- (I) Pressen har en Informationsfunktion
- (II) " " " Opinionsbildande funktion
- (III) " " " Underhållningsfunktion

En annan systematik av massmediabudskapet är indelningen i (1) bruksinformation, (2) underhållande information och (3) information som är relevant för världsbilden. I praktiken är ofta massmediainnehållet en blandning av två eller alla tre informationstyperna. I vissa situationer kan även information som tillhör kategori (1) eller (2) visa sig vara relevant för världsbilden.³⁾ Det väsentliga i denna systematik kan sägas vara att vissa delar av massmediabudskapet betraktas som mer relevanta än andra, när det gäller studiet av världsbilden.

1) ang. innehållsanalysen som teknik se Holsli, O.R., Content analysis for the Social Sciences and Humanities Mass. 1969 och referenser i denna bok. En utmärkt sammanfattning på svenska finns hos Hadenius, Weibull, a.a. s. 36 ff. En allmänt kritisk syn representeras av Åmark, Klas, Den franska revolutionens förbannelse. Historisk Tidsskrift 1973:3 s. 332-344

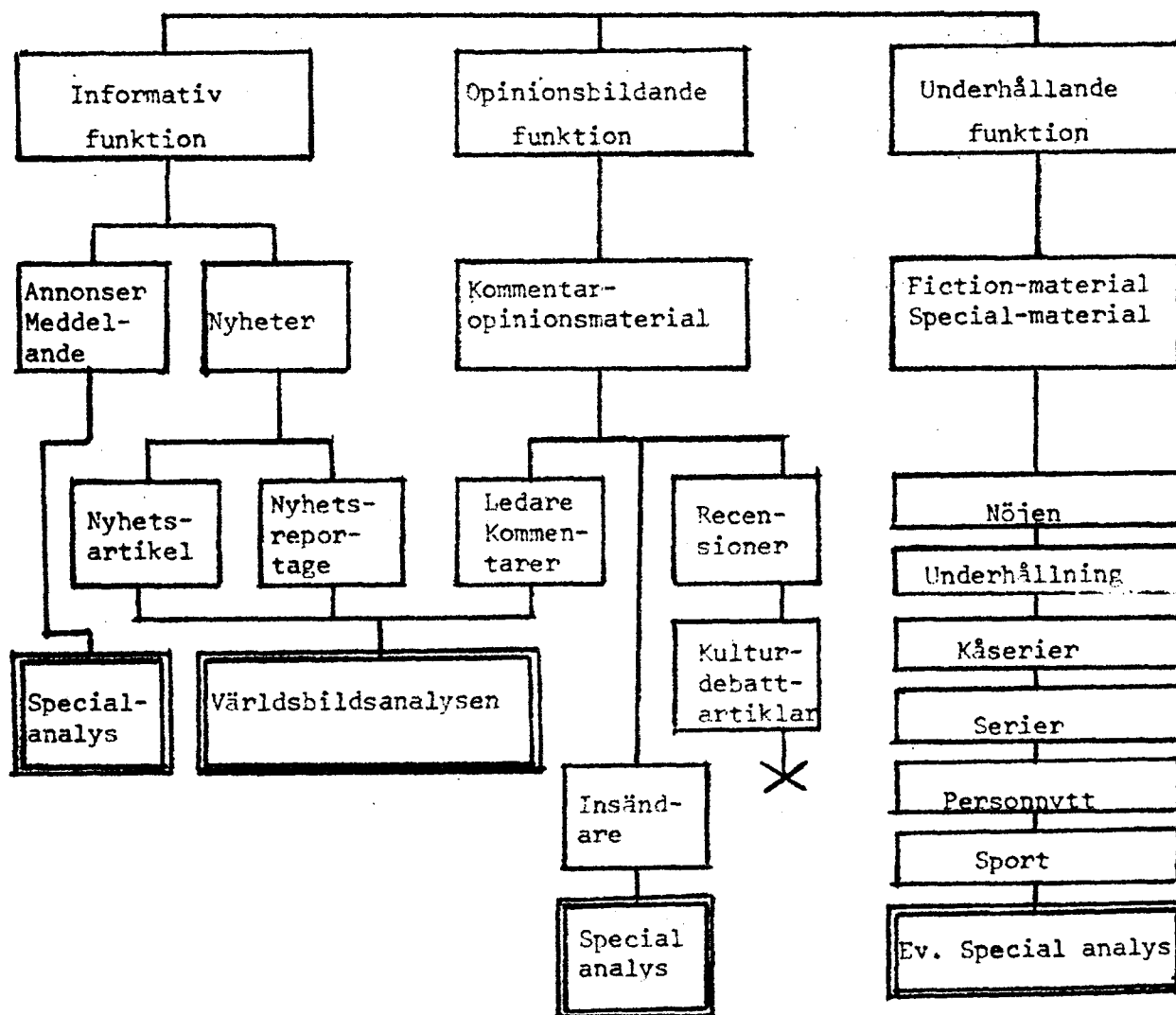
2) Jfr SOU 1968:48 s. 23 f

3) Hemánus, Pertti, Hur påverkas vi? Papper presenterat vid ett seminarium om massmediernas världsbild i Kungälv 11-16 mars 1973.

I syfte att skilja ut de delar av en tidning som är särskilt relevanta vid studiet av världsbilden har vi gjort en klassificering av tidningsinnehållet efter olika formella kriterier. Det gäller exempelvis en artikels placering eller utformning. Klassificeringen sker med hjälp av ett antal kategorier, vilka tillsammans bildar vår första variabel. Vi kan kalla den för formvariabeln.¹⁾

Formvariabeln har stor betydelse när det gäller urvalet av material i tidningen. Det är alltså enbart vissa av formvariabelns kategorier som blir föremål för vidare analyser. Följande uppställning ger en överblick.

Figur 4. Tidningsinnehåll klassificerat efter form

1) En utförligare beskrivning av de olika variabelernas kategoriindelning finns redovisad i Olsson, C.O., Preliminärt kodschema samt kodinstruktioner. Dessa låg till grund för en provanalys av ca 2.600 artiklar, vilken utfördes under juni - augusti 1973.

I första hand är det alltså nyheterna och kommentar- och ledarmaterial som görs till föremål för en världsbildsanalys. Orsaken härtill är att dessa formkategorier bedömts som de mest väsentliga vid studiet av världsbilden över tid. Några specialanalyser av särskilka formkategorier planeras dock. Exempelvis kommer annonserna, insändarna och personnyheterna att göras till föremål för speciella granskningar.

Vad gäller undersökningens huvudvariabler kan vi först erinra oss definitionen av begreppet världsbild. Enligt denna innehåller världsbildsbegreppet en kunskaps- och en åsiktskomponent. Kunskapskomponenten avser att belysa information eller fakta kring olika företeelser i verkligheten. Det kan gälla olika händelser, sakområden eller länder. Vid en systematik av den information som pressen förmedlar skulle man - med en omformulering av Lasswells axiom - kunna fråga sig: VAD händer VAR och VEM agerar HUR? Häri ligger också delvis svaren på frågan om vilka variabler som är av störst intresse.

Dagspressen informerar dagligen både om händelser i vår omedelbara omgivning och om händelser i avlägsna delar av världen. Vi kan urskilja en rumslig dimension. Det gäller VAR händelser utspelas d.v.s. i vilka länder och på vilka nivåer. Vi kallar denna variabel för den geografiska variabeln. Operationaliseringen består dels i en klassificering där varje kategori utgöres av enskilda länder eller större geografiska områden (det utländska materialet), dels i en klassificering där kategoriindelningen består av olika nivåer (det inhemska materialet). Med nivåer avses exempelvis nyheter av riks- regional eller lokal karaktär.

Man kan tänka sig att definiera den geografiska variabeln på olika sätt. En möjlig definition skulle vara: land eller region som behandlas i ett nyhetsmeddelande. Det innebär exempelvis att om det föres förhandlingar i Paris mellan USA och Nordvietnam sker kodning för de båda sistnämnda länderna. Detta förfaringssätt tycker vi är principiellt felaktigt. För det första ger ett dylikt sätt att koda inte några entydiga resultat beträffande den geografiska variabeln. För det andra är USA och Nordvietnam att betrakta som aktörer i ovanstående exempel och inte som speciella geografiska regioner.

Vi har därför valt att istället använda oss av följande definition: land eller region där en händelse utspelas. Det innebär att samtliga kodningsenheter analyseras med hänsyn till den geografiska ort där händelsen inträffat. Vi strävar vidare efter att se det hela ur läsarens synvinkel. På så sätt betraktas exempelvis en nyhet i Värmlands Folkblad om ett brobygge i Karlstad som en lokal nyhet, ett brobygge i Stockholm blir en riksnymhet och ett brobygge i Istanbul är en utrikesnyhet.

I exemplet om Paris-förhandlingarna betraktades USA och Nordvietnam som aktörer. Detta svarar mot frågan - VEM agerar? Vi har här ytterligare en undersökningsvariabel som vi benämner aktörsvariabeln. Definitionen av aktör är den eller de som agerar i en händelse. Vi är i första hand intresserade av vilken typ av aktörer som framträder.¹⁾

I en och samma analysenhet kan det finnas olika aktörer. Vi strävar emellertid efter att i möjligaste mån göra notering enbart för en huvudaktör. Med huvudaktör avses den agerande som en läsare i första hand blir informerad om eller förutsätts reagera på. Det kan exempelvis vara ett enskilt land, en organisation eller en myndighet. Vi måste dock acceptera att en händelse kan ha två eller flera jämställda aktörer.

Vi har inte något önskemål om en kartläggning av samtliga förekommande aktörer. Att notera brottslingen som en aktör i en nyhet om inbrott eller bilföraren som en aktör vid en trafikolycka förefaller vara av mindre intresse. Vi är istället intresserade av att studera aktörerna i vissa typer av material exempelvis rörande politik och ekonomi.

När vi läser en nyhetsartikel i en tidning kan vi fråga oss: VAD som inträffat. Svaret på frågan kan vara att den svenska regeringen gjort ett uttalande i miljöfrågan eller att ett politiskt val ägt rum i Turkiet. Varje meddelande kan på så sätt klassificeras efter sitt innehåll. Vi talar därför om en innehållsvariabel.

1) När exempelvis en enskild regeringsmedlem gör ett uttalande för sin regering betraktas regeringen som aktör (= typ av aktör) och inte den enskilde regeringsmedlemmen.

Vi kan genast konstatera att innehållsvariabeln består av olika dimensioner. Exempelen visar att det dels är fråga om den aktivitet eller den händelse som rapporterats (regeringsuttalandet, valet), dels sakinnehållet i denna aktivitet (miljö, politik). Innehållsvariabeln definieras därför som den typ av aktivitet och det sakinnehåll som konstituerar varje enskild nyhet (eller kommentar).

Med typ av aktivitet avses olika sätt på vilket en aktör agerar. Vi gör en klassificering i olika aktivitetskategorier med avsikt att belysa hur olika samhällsaktiviteter beskrivits. Är det samhällsbevarande eller samhällsförändrande aktiviteter som dominerat?

Sakinnehållet är det ämne eller den sakfråga som behandlas. I vissa fall är det av mindre intresse att notera både typ av aktivitet och sakinnehåll. Krigshandlingar är ett sådant exempel. Huruvida det gäller krigshandling till sjöss eller i luften kan vi kanske bortse ifrån. Aktiviteten lagöverträdelser kan däremot innehållsklassificeras i kategorier som personbrott och egendomsbrott.

En särskild typ av aktiviteter är kategorin uttalanden. Ett uttalande innehåller ofta omdömen gjorda av en aktör och om andra aktörer. I dylika fall gör vi en särskild notering för "behandlad aktör". Typ av aktivitet och sakinnehåll kompletterar varandra när det gäller att belysa världsbildens innehållsliga dimensioner över tid.

Den geografiska variabeln, aktörsvariabeln samt innehållsvariabeln svarar mot kunskapskomponenten i vår definition av världsbildsbegreppet. När det gäller att operationalisera åsiktsdelen måste delvis andra variabler användas. Det gäller variabler som kan registrera de centrala värden och perspektiv som ingår i världsbilden.

Denna del av världsbildsanalysen avser att ge svar på frågan HUR man ser på omvärlden vid olika tidpunkter. Olika ideal och livsåskådningar har ju dominerat. Tillvaron har präglats av spänningar mellan en rad skilda värden. Det förefaller därför vara en lockande uppgift att med hjälp av några värdepredikat försöka karakterisera hur omvärlden beskrivits vid skilda tidpunkter. Exempel på dylika värdepredikat är:

ond - god (dålig)
nyttig - onyttig
rätt - orätt
moralisk - omoralisk
lycklig - olycklig

Vi vill alltså studera vilka grundläggande värden som pressen tagit upp vid olika tidpunkter. Vi ser exempelvis skilda politiska, moraliska och religiösa värden som ett uttryck för de värderingar man haft. På så sätt har vi möjlighet att konstatera vilka värdeförskjutningar som skett i samhället.

Nedan följer några exempel på variabler som skulle kunna registrera dylika värden. Variablerna representerar flera olika dimensioner men väl definierade borde de kunna ge ett underlag för en bedömning om vilka värdeförändringar som ägt rum i samhället. Vissa variabler kan användas både vid analys av nyheter och ledarmaterial, andra blott vid ledaranalysen. Allt material kan emellertid inte klassificeras efter dessa variabler.

(1) Optimism - pessimism - perspektivet. Denna variabel förefaller vara central och kan lämpligast knytas till meddelanden om förändringar av olika slag. Ser man positivt eller negativt på förändringar i samhället? Är det med fruktan eller tillförsikt man närmar sig framtiden?

(2) Konsensus - konflikt. Denna dimension kan ge besked om hur olika länder och områden skildras. Hur beskrivs exempelvis enskilda länder eller sociala grupper? Talar man om kriser och konflikter eller skildras de i termer av konsensus och harmoni.

(3) Legitimitetsvärden är en speciell värdekategori som vi använder för analys av ledarmaterialet. Vi noterar förekomsten av positiv legitimitet d.v.s. hur man exempelvis motiverar en politisk maktutövning.

(4) Samhällsmål är en dimension som avser att beskriva vilka olika målsättningar som varit aktuella i samhället och hur man prioriterat mellan dessa.

Förutom dessa variabler finns det ytterligare dimensioner efter vilket materialet kan bearbetas. Individ-grupp-samhälle är en sådan dimension. Viktiga upplysningar om denna erhåller vi genom vår aktörskodning. Abstraktion - konkretisering är en annan dimension som eventuellt kan mätas genom förekomsten av personifierade nyheter.

Sammanfattningsvis kan sägas att världsbildsundersökningen består dels av ett antal huvudvariabler som registrerar form, geografiskt område, aktör och innehåll, dels av ett antal variabler som mäter dimensioner i form av centrala värden och perspektiv. Vi tror att dessa variabler tillsammans ger oss tämligen goda möjligheter att karakterisera världsbilden i Sverige vid olika tidpunkter.